

ÖZGÜRLÜĞÜN TARİHİ ÜZERİNE

İKİ DENEME

LORD ACTON

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0070

Tarih: 021

ÖZGÜRLÜĞÜN TARİHİ ÜZERİNE

İKİ DENEME

LORD ACTON

Özgün adı

The History of Freedom in Antiquity, 1877

The History of Freedom in Christianity, 1887

Türkçesi

Ahmet Fethi Yıldırım

Genel Yayın Yönetmeni

Dr. Hüseyin Yorulmaz

Tasarım ve Yayın Kimliği

Bülent Erkmen

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama

Faruk Özcan

Kitap Editörü

Ali Şimşek

Son Okuma

Selin Dilmaç

VakıfBank Kùltür Yayınları

Büyükdere Caddesi

No: 97 – Kat 4

Şişli 34394 İstanbul

Telefon: 0 212 354 5730

www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2020

ISBN 978-605-7947-74-1

Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Ofset Yapımevi

Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,

34410 Kağıthane, İstanbul

Telefon: 0 212 295 86 01

Sertifika No: 45354

1. Baskı: Kasım 2020

ÖZGÜRLÜĞÜN
TARİHİ ÜZERİNE
İKİ DENEME

LORD ACTON

TÜRKÇESİ

AHMET FETHİ YILDIRIM

LORD ACTON

On dokuzuncu yüzyıl İngiliz düşünce tarihinin en önemli figürlerinden biri olan Lord Acton, tam adıyla John Emerich Edward Dalberg-Acton, 1st Baron Acton 1834'te Napoli'de doğdu. Alman, İtalyan ve İngiliz aristokrasisine mensup Katolik bir ailenin ferdi olan Acton, özel eğitiminin yanı sıra Münih'te ilahiyat, felsefe ve tarih okudu. Lordlar Kamarasında görev yaptı; başbakan William Gladstone'a danışmanlık hizmetinde bulundu. Gazeteci, editör ve yazar olarak uzun yıllar boyunca yazı hayatını sürdüren ve çağının en bilgili insanlarından biri kabul edilen Lord Acton, Batı Avrupa'nın tamamına vâkıf bir pozisyonda, ayrıcalıklı bir entelektüel kariyere sahip oldu. Kraliçe Victoria'dan da, Oxford, Cambridge ve Münih üniversitelerinden de onursal ödüller aldı. Ömrünün sonlarına doğru, yüzlerce makale yazmasına rağmen hiç kitap yayınlamamış bir tarihçi olarak, Cambridge Üniversitesi Tarih bölümüne atandı (1895), ancak kısa süre sonra görevinden ayrıldı ve 1902'de Baviera'da öldü.

AHMET FETHİ YILDIRIM

Türkiye'nin en üretken çevirmenlerinden biri olan Ahmet Fethi Yıldırım 1959'da doğdu. 1990'dan bu yana yayımlanan yüz civarındaki kitap çevirisi arasında Farhad Daftary'den *Şii İslam Tarihi* (Alfa) ve *İsmaililer* (Alfa), *Bertrand Russell'dan Batı Felsefesi Tarihi I, II, III* (Alfa), Theda Skocpol'ün derlediği *Tarihsel Sosyoloji* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları), Julia M. H. Smith'ten *Roma'dan Sonra Avrupa* (Alfa), Stefan İhrig'den *Naziler ve Atatürk* (Alfa), Marc David Baer'den *IV. Mehmet Zamanında Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih* (Hil), E. P. Thompson'dan *Teorinin Sefaleti* (Nika), Ernesto Laclau'dan *Siyasal Kimliklerin Oluşumu* (Köprü Kitaplar), Karl Marx'tan *Felsefe Yazıları* (Hil), Geoffrey Nowell Smith'ten *Dünya Sinema Tarihi* (Kabalıcı), John Freely'den *Büyük Türk: İki Denizin Hâkimi Fatih Sultan Mehmed* (Doğan Kitap), Tom Standage'tan *Altı Bardakta Dünya Tarihi* (Kırmızı Kedi) gibi eserler bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER

I

İlkçağda
Özgürlüğün Tarihi
006

II

Hıristiyanlıkta
Özgürlüğün Tarihi
042

I
İLKÇAĞDA
ÖZGÜRLÜĞÜN TARİHİ

26 Şubat 1877'de Agricultural Hall'da

Bridgnorth Institution üyelerine yapılan konuşma.

Özgürlük, iki bin dört yüz yıl önce Atina'da tohumu ekildiği zamandan bizim soyumuzdan insanların meyvelerini topladığı zamana kadar, dinle birlikte, iyi işlerin nedeni ve işlenen suçların ortak bahanesi olmuştur. Olgun bir uygarlığın leziz meyvesidir ve terimin anlamını bilen ulusların özgür olmaya karar vermesinden bu yana ancak bir asır geçti. Her çağda özgürlüğün ilerlemesi, doğal düşmanlarınca, bilgisizlik ve hurafeyle, fethin şehvetiyle ve rahatlık aşkıyla, güçlü insanın iktidar hevesiyle ve yoksul insanın ekmek arayışıyla taciz edilmiştir. Ulusların barbarlıktan ve yabancıların pençesinden kurtulmakta olduğu, insanları siyaset ilgisinden ve bilgisinden yoksun bırakan aralıksız varoluş mücadelesinin onları bir tas çorbaya doğuştan gelen haklarını satmaya istekli ve vazgeçtikleri hazineyi bihaber kıldığı uzun ara dönemlerde, özgürlük aşırı derecede kesintiye uğradı. Özgürlüğün samimi dostları her zaman az sayıda olmuştur ve özgürlük, azınlıkların, çoklukla onlardan farklı şeyler amaçlayan kesimlerle birliktelik kurmasıyla zafer kazanmıştır; her zaman tehlikeli olan bu birliktelik bazen feci sonuçlara yol açmış, muhaliflere muhalefet gerekçeleri sağlamış ve başarı elde edildiği zaman ganimetler konusunda anlaşmazlıkları körüklemiştir. Hiçbir engel, gerçek özgürlüğün doğasıyla ilgili belirsizlik ve kafa karışıklığı kadar sürekli ya da üstesinden gelinmesi zor olmamıştır. Yanlış düşünceler, çatışan menfaatlerden daha fazla zarar vermiştir; gerçek özgürlüğün gelişimi, yasaların iyileştirilmesinde olduğu kadar bilginin bilginin çoğalıp yaygınlaşmasıyla da doğrudan bağlantılı olmuştur. Kurumların tarihi, çoğu kez

bir aldatma ve yanılısalar tarihidir; çünkü kurumların erdemi, onları üreten düşüncelere ve koruyan ruha bağlıdır ve töz ölüp gidince, biçim değişmeden kalabilir.

Modern siyasetten bilinen birkaç örnek, argümanımı ispat yükünün neden yasama alanının dışında kalacağını açıklayacaktır. 1679'da Habeas Corpus (İhzar Müzekkeresi) Yasası çıkınca anayasamızın biçimsel kusursuzluğuna ulaştığı söylenir. Ama yalnızca iki yıl sonra II. Charles, Parlamentodan bağımsızlaşmayı başardı. 1789'da Genel Meclis Versailles'da toplanırken, Magna Carta'dan daha eski ve bizim Avam Kamarasından daha muhterem İspanya Parlamentosu (*Cortes*) kuşaklar boyu süren bir aradan sonra toplandı, ama hemen Kraldan, kendilerine danışmaktan imtina etmesini, reformlarını kendi akli ve yetkisiyle yapmasını rica etti. Ortak kaniya göre, iki dereceli seçimler, muhafazakârlığın teminatıdır. Ama Fransız Devriminin bütün meclisleri iki dereceli seçimlerden çıktı. Sınırlı oy hakkı da monarşi için bilinen bir güvencedir. Ama 90.000 seçmen tarafından geri getirilen X. Charles'ın Parlamentosu direndi ve tahtı devirdi; 250.000'lik bir anayasayla seçilen Louis Philippe'in Parlamentosu, bakanların gerici politikalarını köle gibi desteklerken, reformu reddetmekle monarşiyi geride bırakan ölümcül bölünmede, Guizot'nun çoğunluğu 129 devlet memurunun oyuyla kazanıldı. Maaşsız bir yasama organı, açık nedenlerden ötürü, maaş alan pek çok Kıtasal yasama organından daha bağımsızdır. Ama Amerika'da bir yasama organı üyesini buradan İstanbul'a, en gözde başkentte kendi parasıyla on iki ay ya-

şamaya göndermek makul olmazdı. Yasal olarak ve zevahire göre Amerikan Başkanı, Washington'ın halefidir ve hâlâ, Philadelphia Kurultayınca tasarlanan ve sınırlandırılan yetkilere sahiptir. Gerçekte ise yeni başkan, Cumhuriyetin Kurucu Babalarının hayal ettiği sulh yargıcından, monarşinin demokrasiden farklı olması kadar farklıdır; zira kamu hizmetlerinde 70.000 değişiklik yapması bekleniyor; elli yıl önce John Quincy Adams, yalnızca iki kişiyi işten çıkarmıştı. Adli görevleri satın almak hiçbir şekilde savunulamaz; ama eski Fransız monarşisinde bu ucube uygulama, krala direnebilen tek kurumu yaratmıştı. Bir ülkeyi mahvedecek resmi yolsuzluk, Rusya'da, mutlakiyetin baskısından hayırlı bir kurtuluş işlevi görmektedir. Bizzat köleliğin özgürlük yolunda bir evre olduğunu söylemenin fazlasıyla abartılı olmadığı koşullar vardır. Bu nedenle bu akşam, fermanların ve yazılı yasaların ölü lafzıyla değil, daha çok insanların yaşayan düşünceleriyle ilgileniyorum. Bir asır önce yüksek mahkemede bir yargıcın karşısına çıkan birine üç yargıcın parasının ödetildiği pekâlâ biliniyordu ama bu tür şeylerin yapıldığı bir sistemin her parçasını sıkı bir kuşkuyla sorgulamanın ve incelemenin iyi olabileceği genç bir hukukçuya önerilinceye kadar hiç kimse bu kötülüğe aldırmadı. Bu parıltının Jeremy Bentham'ın katı zihnini aydınlattığı gün, siyasal takvimde, birçok devlet adamının yönetiminin ötesinde anılmaya değerdir. Aziz Augustinus'tan bir paragrafa ya da elli parlamentonun yasalarından daha etkili olan Grotius'un bir cümlesine işaret etmek kolay olurdu ve bizim davamız, Lykurgos'un yasa-

larından ya da Fransa'nın Beş Yasasından çok Cicero'ya ve Seneca'ya, Vinet'ye ve Tocqueville'e borçludur.

Özgürlük derken, herkesin görevi olduğuna inandığı şeyi yaparken otoritenin ve çoğunluğun, geleneğin ve kamuoyunun etkisine karşı korunacağı güvencesini kastediyorum. Devlet yalnızca kendi yakın çevresine görev vermeye, iyi ile kötü arasına çizgi çekmeye yetkilidir. Kendi iyiliği için gerekli şeylerin sınırlarının ötesinde, doğru yoldan sapmaya karşı duran etkileri –din, eğitim ve servet dağılımı– destekleyerek yaşam savaşını vermeye dolaylı yardım sunmaktan başka bir şey yapamaz. Eskiden devlet, kendine ait olmayan yetkileri alır ve kişisel özgürlük alanına tecavüz ederdi. Ortaçağda çok az yetkiye sahipti ve başkalarının tecavüzünün acısını çekti. Modern devletler alışkanlık halinde her iki aşırılığa da düşüyor. Bir ülkenin gerçekten özgür olup olmadığına karar vermek için en kesin ölçü, azınlıkların sahip olduğu güvenlik miktarıdır. Bu tanıma göre özgürlük, dinin temel koşulu ve koruyucusudur; bu yüzden, ele aldığım konunun ilk örnekleri, Seçilmiş Halkın tarihinde görülür. İsraililerin yönetimi bir federasyondur; federasyon siyasal otorite değil, ırk ve inanç birliği bir arada tutuyordu ve fiziksel güç üzerine değil, gönüllü ahit üzerine kuruluydu. Özyönetim ilkesi yalnızca her kabileden değil, en az 120 ailelik her grupta uygulanırdı; ne rütbe ayrıcalığı ne de yasalar önünde eşitsizlik vardı. Monarşi cemaatin ilkel ruhuna o kadar yabancıydı ki, Samuel, Asya'nın tüm krallıklarının ve Avrupa'nın birçok krallığının kesintisiz biçimde onayladığı o anıtsal protesto ve uyarıyla monarşiye

direndi. Taht, sözlü bir anlaşma üzerine kuruldu ve kral, Tanrı'dan başka yasa koyucu tanımayan, anayasanın ilk safliğini geri getirmeyi ve yönetimi, cennetin yaptırımlarıyla kutsanan ideal tiple uyumlu kılmayı siyasette en yüce amaç sayan bir halk arasında yasama hakkından yoksun bırakıldı. Şaşmaz bir sırayla gaspçılara ve zorbalara karşı ortaya çıkıp kehanette bulunan ilhamlı kişiler, ilahi olan yasaların günahkâr hükümdarlardan üstün olduğunu ilan etti ve yerleşik otoritelere, krala, rahiplere ve halkın hükümdarlarına karşı, kitlelerin bozulmamış vicdanında uyuyan şifalı güçlere başvurdu. Böylece, İbrani ulusu örneği, özgürlüğün kazanıldığı paralel çizgileri ortaya koydu –ulusal gelenek öğretisi ve daha yüce yasa öğretisi; bir anayasanın bir kökten, özsel değişimle değil, gelişim süreciyle ortaya çıktığı ilkesi; tüm siyasal yetkilerin, insanlar tarafından yapılmayan bir yasaya göre sınılanması ve düzeltilmesi gerektiği ilkesi. Bu ilkelerin birlikte ya da karşıtlık içinde işleyişi, incelemekte olduğumuz alanın tamamını işgal eder.

İlahi otorite altındaki özgürlük ile beşeri otoritelerin mutlakiyeti arasındaki çatışma feci bir biçimde son buldu. 622 yılında Kudüs'te devleti ıslah etmek ve korumak için üstün bir çaba harcandı. Baş Kâhin, Yehova tapınağından terk edilmiş ve unutulmuş şeriat kitabını bulup çıkardı ve hem kral hem de halk kitaba uyacağına yemin etti. Ama sınırlı monarşinin ve hukukun üstünlüğünün bu ilk örneği ne uzun sürdü ne de yaygınlaştı; özgürlüğü fetheden güçler başka yerde aranmalıdır. 586 yılında Asya despotizmi Doğu'da özgürlüğün mabedi olmuş ve tekrar olmaya yazgılı olan

kenti kuşatınca, denizlerle, dağlarla ve yiğitlerle korunan, gölgesinde oturduğumuz şu heybetli ağaçların yetiştiği Batıda, kollarını yavaş ama emin bir şekilde uygar dünyaya uzatan bu diyarda özgürlüğe yeni bir yuva hazırlandı.

Kıtanın en ünlü kadın yazarının meşhur bir sözüne göre özgürlük eskidir, yeni olan despotizmdir. Bu özdeyişin doğruluğunu kanıtlamak, yakın zamanda tarihçilerin guru ru olmuştur. Yunanistan'ın kahramanlık çağı da bunu doğrulamaktadır ve bu Cermen Avrupa'nın daha da bariz bir gerçeğidir. Ari ulusların ilk yaşamının izini sürebildiğimiz her yerde, gelişip özgür toplumlara dönüşmüş olması muhtemel koşulları ve gayretli kültürü kollayan tohumları keşfederiz. Ari uluslar, ortak meselelere bir parça alâka, dışsal otoriteye çok az hürmet, devletin üstünlüğüne ve işlevine dair zayıf bir kavrayış gösterirler. Mülkiyet paylaşımının ve işbölümünün eksik olduğu yerde, sınıfların ve iktidarın bölünmesi azdır. Toplumlar uygarlığın karmaşık sorunlarıyla sınınanana kadar despotizmden kaçabilir; çünkü dinsel çeşitliliğin rahatsız etmediği toplumlar zulümden kaçınır. Genel olarak, gelişen yaşamın zorlukları ve cazibeleri dile getirilmeye başlayınca, ataerkil çağın formları mutlak devletlerin büyümesine direnememiştir; bugün ilgi alanımda olmayan bir hükümdar hariç, daha sonraki zamanların kurumlarında izlerini sürmek pek olanaklı değildir. İsa'nın doğumundan altı yüz yıl önce mutlakîyetin sınırsız bir hâkimiyeti vardı ve bütün Doğuda rahiplerin ve orduların değişmeyen nüfuzuyla desteklenmekteydi. Eğitimli müfessirler gerektiren kutsal kitapların bulunmadığı Batıda ise ruhban sınıfı

üstünlük kazanamadı ve krallar devrilince, onların yetkileri doğuştan aristokralara geçti. Bunu, kuşaklar boyunca sınıfın sınıfa acımasız egemenliği, zenginin yoksulu, âlimin cahili ezmesi izledi. Bu egemenliğin ruhu, siyasal hasımlarının kanını içmeyi hasretle beklediğini açıkça söyleyen dahi ve ince zevkli bir adamın, aristokrat şair Theognis'in sözlerinde müthiş bir yankı buldu. Birçok kentin halkı bu zalimlerden kurtulmak için devrimci gaspçıların tiranlığına sığındı. Bu çare kötülüğe yeni şekil ve enerji kazandırdı. Bu tiranlar, on dördüncü yüzyılda kendilerini İtalyan kentlerinin efendileri yapanlar gibi, çoğunlukla şaşırtıcı yetenekleri ve meziyetleri olan insanlardı; eşit yasalarla ve iktidar paylaşımıyla güvence altına alınan haklar hiçbir yerde yoktu.

Dünyayı bu evrensel rezaletten en yetenekli ulus kurtardı. Diğer kentler gibi ayrıcalıklı bir sınıf tarafından ezilen ve şaşkına çevrilen Atina şiddetten sakındı ve Solon'u yasaları gözden geçirip düzeltmekle görevlendirdi. Bu, tarihin kaydettiği en hayırlı tercihti. Solon, yalnızca Atina'da bulunacak en akıllı adam değil, ilkçağın en büyük siyasal dehasıydı da; ülkesini kurtarmak için gerçekleştirdiği sorunsuz, kansız ve barışçıl devrim, çağımızın izlemekte gurur duyduğu yolda ilk adımdı ve toplumun yeniden canlanması için, vahye dayanan din hariç, her şeyden fazlasını yapan bir iktidar kurdu. Üst sınıf yasaları yapma ve uygulama hakkına sahipti ve Solon onların doğuştan gelen ayrıcalıklarını servete dönüştürüp mülk sahibi olarak kalmalarını sağladı. Vergide ve savaşta kamu hizmeti yükünü sürdürme araçlarına sahip olan zenginlere Solon, iktidardan, ta-

lep edilen kaynaklarıyla orantılı bir pay verdi. En yoksul sınıflar dolaysız vergiden muaf tutuldu ama devlet görevlerinden de dışlandılar. Solon onlara üst sınıftan yargıçları seçmede söz hakkı ve yargıçlardan hesap sorma hakkı verdi. Görünürde bu kadar cılız olan bu ödün aslında kuvvetli bir değişimin başlangıcıydı. Bir kimsenin, dürüstlüğüne ve bilgeliğine güvenerek kaderini, ailesini ve yaşamını emanet etmek zorunda olduğu kişilerin seçiminde söz sahibi olması gerektiği düşüncesini ortaya attı. Bu düşünce insan otoritesi fikrini tamamen tersine çevirdi; çünkü ahlaki nüfuzun hükümranlığını başlattı. Burada tüm siyasi iktidar ahlaki güce dayanmaktaydı. Rızayla yönetim, baskıyla yönetimin yerini aldı ve bir noktanın üzerinde duran piramit, bir tabanın üzerinde duracak hale getirildi. Her yurttaşı kendi çıkarının muhafızı yapmakla, Solon, devlete demokrasi ögesini soktu. Bir yöneticinin en büyük şanı, diyordu Solon, bir halk yönetimi yaratmaktır. Hiç kimseye tam olarak güvenilemeyeceğine inanan Solon, yetki kullanan herkesi, adına hareket ettikleri kişilerin sıkı denetimine tâbi tuttu.

Siyasal düzensizliklere karşı o zamana kadar bilinen tek çare, iktidarın bir elde toplanmasıydı. Solon, aynı amacı, iktidarı bölüştürerek gerçekleştirmeyi üstlendi. Devlet keyfi yönetimden muaf olabilsin diye, sıradan insanlara kullanabileceklerini düşündüğü kadar nüfuz kazandırdı. Demokrasinin özü, diyordu Solon, efendiye değil yasaya itaat etmektir. Solon, yönetim biçimlerinin nihai ya da değiştirilemez olmadığı, olgulara uyarlanması gerektiği ilkesini kabul ediyordu ve anayasasının, sürekliliği bozmadan